

SKRIVENI BOG – DEUS ABSCONDITUS

Marijan JURČEVIĆ, Rijeka

Sažetak

Biblija nam govori o skrivenom Bogu (Iz 45, 15), iskustvo nam također potvrđuje istu skrivenost. To nam svjedoče proroci, sv. Ivan, sv. Augustin, sv. Toma, Pascal, Luther i svi mistici. Pojam Božje skrivenosti nije jednoznačan. Njegova skrivenost ne znači nepoznatost, nego način njegove prisutnosti u svijetu i u ljudima. Skriveni Bog ipak nije nepoznati Bog. On svoju skrivenost otkriva na razne načine.

Isus je opipljivo lice Božje na zemlji. I u njemu je Bog »skriven«, ali je ipak opipljivo prisutan. U Isusu se izjednačuju transcendentija i imanencija, a Biblija je njegova izrečena riječ.

Božja bivstvenost je transcendentna i stoga nam ostaje skrivena, a istovremeno je i imanentan pa nam je iskustveno poznata njegova prisutnost. Božja se imanentnost koja nas upućuje na njegovu transcendentiju, otkriva kroz prirodu i kroz nas same. Tako prepoznamo mjesto našeg Boga: On je u nama i s nama. O tome nam na poseban način svjedoče mistici, osobito M. Eckhart.

Ključne riječi: *Bog, transcendentija, objava, negativna teologija*

*Vjerujem u Sunce
čak i kad ne sja.
Vjerujem u ljubav
čak i kad je ne osjećam.
Vjerujem u Boga
čak i kad šuti.*

*(Natpis na zidu u jednom podrumu u Kölnu
gdje su se skrivali Židovi
za vrijeme drugog svjetskog rata).*

Biblija ne dokazuje postojanost Božju, ona je puna Boga. Od prve do zadnje stranice Biblije može se opipljivo osjetiti Božja prisutnost. Bog je trajno tu, a s druge strane On je skriven. Dok šeće s Adamom u rajskom vrtu, Adam ga prepoznaje po »robik«. Vodi Abrahama, govori mu, a ipak je skriven. I kad Abraham nije svjestan Bog je s njime (Bog nije psihološki proizvod, nego ontološko bivstvo). Vodi Mojsija, čak ga nadahnjuje da govori u njegovo ime. Trajno ostaje »skriveni Bog«. On je na usnama i u srcu proroka. Njime dišu i govore. Ipak i

njima je Bog skriven. I na koncu Isus Krist, Božje utjelovljenje. U njemu se Boga dira, a ipak je *Deus absconditus*. Pascal kaže: »Vere tu es Deus absconditus«. Na ovom skrivenom odnosu prema Bogu stoji Deuteroizaija (Iz 40 do 55; 42, 5; 44, 24; 45, 7.21).

U Bibliji je Bog s druge strane vela, ali prisutan. Prisutnost je opipljiva i doživljajna, a vidljivost je skrivena. Zato se njega skrivenog može samo vjerom prepoznati. Ipak sama Biblija upućuje kako ćemo spoznati Boga skrivenog. On se posredno objavljuje i pokazuje. Na to nas upućuje Knjiga Mudrosti, 13, 5: »Otvorite oči i pogledajte divote svijeta...«, kao i sv. Pavao u poslanici Rimljanima (1, 19).

Nema dvojbe da Bog svojom istinitošću, samim sobom nadilazi ljudsko shvaćanje, ali to ne znači da ga ljudsko shvaćanje ne dotiče. Bog je misterij. Mi možemo u njega ući i spoznati ga u mjeri naše postojanosti, ali nikako njegov misterij.

Ipak Bog je revelans (onaj koji se objavljuje) (Izaija) i absconditus (skriveni) (Pascal, Luther). Taj isti skriveni Bog »govori« čovjeku *verbis et factis*, riječima i činima.

Pascal piše o ljudima koji spoznaju Boga: »(Skrivenog Boga) dvije vrste ljudi spoznaju: oni koji su raskajana srca i oni koji ljube poniznost, pa bili oni visoka ili niska duha; oni koji su dovoljno snažni duhom da vide istinu usprkos svim protivnostima.«¹ Veliki sv. Augustin žalit će što prije nije spoznao onoga koji je njemu bliži od samoga njega: »Kasno sam te uzljubio, ljepoto tako stara i tako nova, kasno sam te uzljubio! A eto, ti si bio u meni, a ja izvan sebe.«² Bog o kojem govori je Bog unutar njega, unutarjniji od samoga njega. On ga je upoznao kad se sam vratio svojoj dubini i visini. »Ti si bio sa mnom, ali ja, ja nisam bio s tobom.«³ Bog je uvijek bio u njemu kao skriveno sunce, a on ga nije poznao. Očito je odmah da je Bog kojega je Augustin susreo, Bog unutar njega, unutarjniji od samoga njega, dok je čovjek izvanjski samome sebi. I zaključak je jasan: Augustin je Boga spoznao tek kad je u samoga sebe ušao. Tek u izvorima sebe i svijeta prepoznaje se Boga. On je »iznad i ispod svakog bića« (Eckhart). Augustin će opet reći za Boga da je on »*Vita vitarum*« – Život života. U njemu je život u cijeloj punini. U njemu naš život postaje njegov život i njegov život naš život.

Potvrdu Augustinovu stavu nalazimo u Ivanovom Prologu: »Svjetlo svijetli u tami, i tama ga ne obuze. Bog je u svijetu i svijet ga ne upozna. K svojimima dođe i

¹ PASCAL, *Misli*, Zora, Zagreb, 1969., br. 288.

² AUGUSTIN, *Ispovjesti*, X/27, KS, Zagreb 1987., str. 230.

³ *Isto*.

njegovi ga ne primiše« (Iv 1, 5.10.11). Bog je uvijek tu, ali mi nismo kod sebe da bismo prepoznali njega, zato ga doživljavamo kao stranog.

Bog je transcendentan i imanentan.

Lice i skrivenost Božja.

Grgur iz Nise u jednom *Himnu o Bogu* piše o Transcendentnom i Imanentnom:

O, svemu Onostrano! Jer kakav običaj (ples i igra) drugačije da te opjeva?
 Kako da ti riječ, himan, pjeva? Jer ti riječju nijednom izreciv nijesi.
 Kako um da te pronikne? Jer ti umu nijednom otkriven nijesi.
 Jedini si neoglasiv, premda stvori sve ono što se oglašava.
 Jedini si nepoznat, premda stvori sve što se spoznaje.
 Sve ti kliče, i što govori, i ono što ne govori.
 Sve te časti, i ono što zna, i ono što ne zna.
 Jer zajedničke čežnje, i zajedničke boli sviju su
 Oko tebe; Tebe sve zaziva; tebi sve ono što za sklad tvoj zna
 zbori nijemi himan.
 Uz tebe sve ustrajava, k tebi hrli sve od jednog.
 I svemu svrha si, i jedini, i sve, i ništa,
 Nijesi ni jedno, ni sve; Sveimeni, kako da te nazovem,
 Jedinog bezimenog? Iznad pokrova i oblaka
 Koji um nebeski dopire; Milostiv budi,
 O, svemu onostrano! jer koji običaj drugačije da te opjeva?⁴

Najpoznatiji teolog Božje neizrecivosti je Pseudo-Dionizije Areopagita. U odnosu na Boga samo su negacije moguće i istinite, dok su tvrdnje nedovoljne da mu se primaknu. Ukoliko je Bog Jedan iznad svake misli, on je nepredstavljiv; ukoliko je Bog Dobro koje nadmašuje svaki govor, on je neizreciv. On je Bog kojega ne može izreći ni jedna riječ, jer božanstvo nadmašuje svaku riječ, svako adekvatno imenovanje.⁵

Isto tvrdi i Ivan Damašćanski. U svojem djelu *Expositio fidei* piše: »Za Boga se ne može reći što mu je bit; može se samo reći na negacijski način. On nije ništa od onog što jest, ne kao nebivstvujući nego kao onaj koji je iznad svega i transcendirira samo biće.«⁶ Ipak isti teolog naglašava da o Bogu treba govoriti uza

⁴ MIGNE, *Series graeca* 37, str. 507 (Cit. prema R. Otto, *Sveto*, Svjetlost, Sarajevo 1983., str. 215).

⁵ Usp. *De divinis nominibus* I/1, MPG 3, 588.

⁶ MPG 94, 800.

sve što je neizreciv. Neizreciv je i skriven, ali ipak spoznatljiv, jer je spoznaja njegove egzistencije usađena u narav svih ljudi.⁷ »Bog jest: to je jasno. Ali što mu je narav i bit, evo što je apsolutno neshvatljivo i nespoznatljivo.«⁸

I sv. će se Toma, iako je 'racionalist' i na Aristotelovoj liniji, govoreći o Bogu u prvom dijelu *Sume teološke*, ipak pozvati na Dionizija Areopagitu i prikloniti skrivenom Bogu. To izričito govori u svojoj mističnoj poemi:

*Adoro te devote, latens Deitas,
Quae sub his figuris vere latitas;
Tibi se cor meum totum subjicit,
Quia te contemplans totum deficit.*⁹

Bog shvaćen i vjerovan kao transcendentni i imanentni omogućuje shvaćanje kršćanskog vjerovanja u njegovu »inkarnaciju« i posvudašnju prisutnost. To je ono na što se oslanjaju svi mistici Istoka i Zapada. U novije vrijeme je »transcendencija – imanencija« posebno uočljiva u djelima Teilhard de Chardin-a.

Pascal u *Mislima* piše da se Bog skriva i razotkriva na vrlo različite načine i na različitim mjestima. Otkriva se preko *svijeta*, a posebno *preko čovjeka*. Čovjek je najsavršenija slika Boga. Samo je čovjek sličan Bogu, dok su druga stvorenja samo djela Božja. Iz čovjeka i po čovjeku objavljuje se Bog. Čovjek je put u misterij Boga. Tko bi htio preskočiti čovjeka na putu prema Bogu u opasnosti je da ne otkrije istinskog Boga. Bog ostaje skriven prirodom sve do Utjelovljenja.¹⁰

Bog je čovjeku blizak, po Duhu nazočan u srcu svakog čovjeka, po Isusovim znakovima za one koji su ga već susreli, objavljuje se kao čovjekova životna snaga, kao apsolutni smisao postojanja.¹¹

Isus Krist je najsavršenije lice Božje na zemlji. Tko njega upozna sigurno je upoznao Boga. Kršćanski put do skrivenog Boga ide kroz Isusa Krista. »Ti si Sin Božji, Ti si Bog« (Petar). Njegova osoba je božanska osoba, a ipak ima ljudsku narav zato kroz njega Bog ide nama ususret i više nije samo absconditus nego i revelatus. Luther će reći da je raspeti Bog skriveni Bog. Kroz križ i ljubav

⁷ Usp. MPG 94, 789.

⁸ Ibid.

⁹ *Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš,
Što pod prilikama tim se sakrivaš
Srce ti se moje sasvim predaje
Jer dok promatra te svijest mu prestaje.*
(Nedjeljni i blagdanski misal, KS Zagreb, str. 917).

¹⁰ PASCAL, *Lettre à Mlle de Roannez*, u Pascal, *Oeuvres complètes*, Paris, Seuil, Coll. L'Intégrale., 1980., str. 267.

¹¹ Usp. F. VARONE, *Nevolje s odsutnim Bogom*, KS, Zagreb, 1998., str. 84.

križa prepoznaje se skriveni Bog. Prema istom teologu istinska teologija je teologija raspetog i skrivenog Boga. Ne zanima ga metafizička Božja bit, nego historijska objava u Isusu Kristu: humanitet Božji, slabosti Božje, patnja Božja.¹² U raspetom Kristu istinska je teologija i spoznaja Boga, reći će isti.

Pascal također prepoznaje transcendentnog i imanentnog Boga u sakramentalnom Kristu, u Euharistiji. Ona je zamjena za Isusa Krista, i u sebi ima gušći Božji 'sadržaj'. U njoj su Tijelo i Duh Božji.

»Adoro te devote, *latens* Deitas,
Quae sub his *figuris* vere *latitas*...
Jesu quem *velatum* nunc aspicio...«¹³

Bog se kao transcendentni i imanentni objavljuje također u *Bibliji*. Biblija je lice Božje u riječi. Istina, to je obličje ljudske riječi, ali u njoj je život Božji. U Bibliji se Bog prepoznaje. Kako je već rečeno, Biblija je puna Boga.

Poznati francuski teolog iz prve polovice ovog stoljeća, Garrigou Lagrange piše: »U činu objave Bog ne dokida svoju tajnu; on ne skida zavjesu prema sebi, da bi ga mi od tad točno poznavali. Objava se stvarno sastoji u tome, što Bog objavljuje svoju skrivenu tajnu, naime tajnu svoje slobode i osobe. Objava je, dakle, objava skrivenog Boga«¹⁴. Bog koji govori kroz Objavu je Bog koji šuti; njegova je tišina primarna, fundamentalna, bitna njegovom misteriju. Božanska mudrost postoji vječno prije svih njegovih djela (usp. Izr 8, 22). Riječ je u Bogu, od vječnosti, sami Bog (Usp. Iv 1, 1). Ipak Bog se ne objavljuje odmah: on je ipak »Tajna sakrivena od vječnosti« (Rim 16, 25).¹⁵

Na početku svega je Bog Otac – izvor svega. On se otkriva kroz svoju Riječ (Heb 1, 1-4). Ef 3, 13: »Blagoslovljen budi Bog Otac našega Gospodina Isusa Krista.« H. Küng pokušava definirati Boga ovako:

»Bog, nevidljivi Otac iznad nas,
Isus, Sin čovječji, Bog za nas,
Duh Sveti, Božjom snagom i ljubavlju u nama.«¹⁶

Skriveni se Bog otkriva čistom srcu i čisto srce osjeća Boga u sebi. To je religiozno iskustvo koje nadilazi racionalno shvaćanje.

¹² Usp. M. LUTHER, *Oeuvres*, Genèveve, Ed. Labor et Fides, 1957., t. str. 135.

¹³ PH. SELLIER, *Pascal et la liturgie*, Paris, P.U.F. 1966., str. 68–69.

¹⁴ Usp. R. GARRIGOU-LAGRANGE, *Le sens du mystère*, Paris 1934.

¹⁵ Usp. JEAN DE LA CROIX: »Bog je rekao samo jednu Riječ, to je njegov Sin; rekao ju je od vječnosti i u vječnoj tišini; zato je u tišini duše treba slušati« (Avisos, n. 99, Obras, BAC, str. 423).

¹⁶ H. KÜNG, *Credo*, u *Treći program hrvatskog radija*, br. 36, 1992., str. 103.

I poslije utjelovljenja Isusa Krista, ipak Bog ostaje skriven. On ostaje Bog, a ne stvar. Moglo bi se također reći da je objava tajne Boga i odgovor na tajnu čovjeka. *Abyssus abyssum invocat* (Ps 41, 8 – Vulgata).

Mistici vrlo često vole govoriti o iskustvu skrivenog Boga. Bog je skriven i prisutan u ljudskoj duši i ljudskom životu. Angelus Silesius reći će da je Bog od vječnosti otkriven i skriven.¹⁷ U *Pjesmi nad pjesmama* Bog je zaručnik koji je tu a ipak je skriven. »Trčala sam naokolo i tražila onoga koga ljubi duša moja, i nisam ga nalazila« (Pj 3, 2). »Kad sam sva stvorenja – što je malo i nezatno – preskočila, tada nadoh onoga koga ljubi duša moja.« »Čovjek koji hoće naći Boga, treba se vinuti ili preskočiti preko svih stvorenja«, piše M. Eckhart.¹⁸ Isti će reći: »Kad bi duša bila posve ogoljena ili otkrivena od svega posredujućeg, i Bog bi za nju bio ogoljen, odnosno otkrit, pa bi joj se posve dao«¹⁹. »Bog je jedino biće kojemu ništa nije slično niti može sličnim postati. [...] Ako ne uzidete iznad svijeta i vremena, ne vidite Boga.«²⁰ Pascal naglašava: »Filozofi traže Boga u prirodi, ali tko traži Boga u prirodi, bez vjere i milosti, s najboljom vjerom u svijet, ne nalazi nego 'mračnost i tame'«²¹.

Do Boga se ne dolazi razmišljanjem nego predanjem. On nije predmet znanja. Bog je skriveni. Izaija 45, 15 piše: »Doista, ti si Bog skriveni (absconditus), Bog Izraelov, Spasitelj.« On je Izraelov Bog, on je Spasitelj i on je Jedini. Izričito se govori o skrivenom Bogu. On je skriven i razotkrivena prisutnost. Prisutnost u odsutnosti, kako bi mistici rekli paradoksom, prema *Pjesmi nad pjesmama*.²² Bog se ipak otkriva *factis et verbis*, događajima i riječima.

Prema Izaiji, mjesto gdje se Bog skriva označeno je izrazom »kod tebe« i »u tebi«. Stavlja se također naglasak na »Jedini je kod tebe Bog« (45, 14), »Nema Boga nego kod tebe«, »Samo je u tebi Bog«. Za Izrael i za strance njihov Bog je skriveni, iako je trajno na djelu. Izrael ga doživljava da je s njime. On ga vodi makar je nevidljiv. Bog je trajno tu s njima i u njima. On je s njima u Jeruzalemu, ali i u izbjeglištvu. On bijaše s njima u Egiptu i na putovanjima. Uvijek kao skriveni Bog koji se objavljuje. On je Bog absconditus et revelans. U ovom se očituje »originalnost« Izraelova Vjerovanja. Sve je potvrđeno savezom između Boga i Izraela.²³ Znakovi tog saveza su obrezanje, subota, svećenstvo i kult.

¹⁷ ANGELUS SILESIUS, *Le pèlerin chérubinique*, Cerf, V/107.

¹⁸ M. ECKHART, *Božanska utjeha*, Naprijed, Zagreb 1989., str. 242.

¹⁹ Isti, str. 243.

²⁰ Isti, str. 244.

²¹ R. TEXIER, *Le Dieu caché de Pascal et du Seconde Isai*, NRT, T. CXI, 1989., str. 17.

²² Usp. Ch. A. BERNARD, *Le Dieu des mystiques*, Cerf, Paris 1994., str. 587.

²³ Usp. Isti, str. 9.

Božja blizina otkriva se također čovjeku kroz događaje (in factis). Bog je blizak čovjeku u događajima. Prepoznaje se najprije Boga Tvorca. On je tajanstveno biće koje svemu daje postojanje prema vlastitoj naravi, a čovjeku i prema njegovoj slobodi.²⁴ Tako čovjek 'sluti' Boga kroz njegovu skrivenu prisutnost. Prisjetimo se Mojsijeva susreta s Bogom. On ga gleda kroz veo. On je tu. Za njega vrijedi isto što i za patrijarha Jakova: »Ja sam s tobom« (Post 28,15). Prisutan je, ali na skriveni način. Dapače, Mojsije razumjeva i njegovu poruku, ali mu nije dano vidjeti ga. Kad bi vidio Boga nestao bi (Izl 3, 1-12).

Prema tumačenju Edmonda Jacoba, Božja imena izražavaju živog i prisutnog Boga. »El« znači život kao moć, »Jahve« život kao trajanje i prisutnost, El Shaddai Bog visina, simbol transcencije. Tako se preko imena otkriva Božje bogatstvo. On je Bog živi, svemogući i prisutni, gospodar misli i povijesti.²⁵

»Više puta i na više načina Bog nam je govorio« (Heb 1, 1) svojom Ljubavlju: najprije u Bibliji, toj »Knjizi ljubavi«. »Otvori Pismo, kaže sv. Augustin, nije važna stranica, posvuda ono pjeva ljubavlju.« U ovoj »deklaraciji ljubavi«, možemo razlikovati tri stupnja ili tri faze; *Ja te ljubim, Ja te nazivam tvojim imenom i Ja te pozivam na zaruke!*

a) *»Ja te ljubim« – »Moja se ljubav neće povući od tebe.«*

Ova tema odzvanja kroz cijelo Sveto pismo, a neki bi tekstovi trebali trajno odzvanjati u našem srcu. Naprimjer kako je ugodno čitati Iz 54, 7.10; Jer 31, 35-37; 33, 20. Jedan drugi Izajjin tekst donosi psihološku sliku kako bi izrekao beskrajnu nježnost koju Bog ima prema Izraelu (cf. Iz 49, 15s – Zaboravi li žena svoje dijete, ja te neću zaboraviti...).

U Novom zavjetu se ljubav Božja prema ljudima ukazuje još snažnije i potrebnije. Dovoljno je spomenuti parabolom o odlutalom sinu (Lk 15, 11ss). Najbogatija je riječ koju donosi sv. Ivan: »Bog je tako ljubio svijet da je dao svoga jedinorođenog Sina, da se ne izgubi nijedan koji vjeruje u njega, već da ima život vječni« (Iv 3, 16) ili krik iz srca apostola Pavla: »(Sin Božji) ljubio me je i predao se za mene« (Gal 2, 20). Očitovanje Božje ljubavi prema skromnima i slabima pokazuje Božju prisutnost u čovječanstvu i u svakom čovjeku. Potrebno je najprije prepoznati tu ljubav u sebi.

²⁴ Usp. F. VARONE, *Nevolje s odsutnim Bogom*, KS, Zgb., 1998., str. 80.

²⁵ Usp. ED. JACOB, *Théologie de l'Ancien Testament*, Neuchâtel, Delachaux et Niestlé, 1968., str. 41.

b) Ja te zovem tvojim imenom (Iz 43, 1).

Ljubav skrivenog Boga prema ljudima nije neka uopćena ljubav, nešto neizdiferencirano. Bog se osobno i pojedinačno odnosi prema svakom čovjeku. »Ja te zovem poimenice!« (Iz 43, 1). Može se reći da se Bog ne ponavlja, ne čini serijske čine. Svaka njegova ljubav uvijek je izvorna i osobna. Zato će sv. Augustin naglasiti da Bog svaku dušu pojedinačno stvara jer svaku pojedinačno ljubi. Bog govori Mojsiju: »Ja te poznajem po tvojem imenu« (Izl 33, 17). Simbol intimnosti između Boga i nas je »ime« kojim nas naziva, svakog posebno: »Po imenu te poznajem.« Mojsije ga osjeća kod sebe, a on mu ipak ostaje skriven. Mojsije stavlja veo, jer ne može gledati Boga licem u lice. Taj susret Mojsija i Jahvea jasno govori o čovjekovoj nemoći da direktno promatra Boga. Bog nadilazi sve ljudske moći. Čovjek ga pravo i ne može imenovati. Sva su imena Boga opisna imena. Bogu mi ne možemo dati adekvatno ime.

Čak u Novom zavjetu čim Isus uskrisuje, čovjek ga više ne može izravno gledati. Marija iz Magdalene osjeća Isusovu prisutnost, iako ga više ne vidi (Iv 20, 16).

»Hvalite Jahvu, jer je dobar,
pjevajte Bogu našem, jer je sladak.
On određuje broj zvijezda,
svaku njezinim imenom naziva« (Ps 147, 1. 4).

c) Ja te pozivan na zaručke (Pj 5, 1).

Zaručnički mistici osobito vole upotrebljavati zaručničku sliku da bi izrekli Božju blizinu i Božju skrivenost. Tu su jedan do drugoga, a ipak je između njih veo koji ih razdvaja. Izričit predstavnik ove zaručničke teologije je Ivan od Križa.

Isti mistik naglašava doživljaj prisutnosti skrivenog Boga: »Riječ, zajedno s Ocem i Duhom Svetim, bitno je skrivena u intimnoj srži duše.«²⁶ Nužno je okrenuti se nutrini svoje duše i uspostaviti jedinstvo ljubavi, jer ljubav je ta koja premošćuje skrivenost Božju. Duša treba izići iz sebe da bi nadmašila samu sebe. »Skrij se predragi Prijatelju.«²⁷ Skrivenost Božja izaziva u mistiku još veću želju za njim.

Bog nam se otkriva u molitvi.

Tko god moli pokazuje da ima vjeru u prisutnost Božje svemogućnosti i milosrđa. Molitva je neke vrste duhovno slušanje Božje skrivene prisutnosti uobičajene kroz molitveni kult i liturgiju.

²⁶ JEAN DE LA CROIX, *Le cantique spirituel*, 1, 3, cit. prema C. B. Bernard, *Le Dieu des mystiques*, Cerf, Paris 1994., str. 580.

²⁷ *Ibid.*, 1,4.

U molitvi se spajaju u jedan par: iskustvo blizog i skrivenog Boga, te mišosrdnog i svetog (= različitog od svijeta). Blizi Bog uvijek ostaje skriven, i skriveni Bog trajno je bliz. To je doživljaj u molitvi. Molitva je mistički doživljaj Božje blizine i sjedinjenja s Bogom. Onaj koji moli nadilazi svijet u svojim užicima i u svojim bijedama. Molitvom se ulazi u doživljaj Svetoga.

Deus absconditus postaje Deus revelans napose kroz liturgiju. Molitva je najbolji oblik i 'sredstvo' Božjeg objavljenja. U molitvi se čovjek i Bog susreću na Ti, dapače, Bog se u srcu doživljava kao ljubljeni. Molitva nadilazi sve moći i mjere, jer je ona nešto najosobnije i najintimnije. U molitvi je na djelu Duh Sveti, a u liturgiji je simbioza Pisma, meditacije i osjetilnosti.²⁸

Dovoljno je samo pročitati molitvene dijaloge pa da se doživi način Božjeg otkrivanja i Božja prisutnost u čovjeku. Molitva uklanja zastor između Boga i čovjeka o čemu vrlo često svjedoče mistici. Potrebno je da osoba u stanju molitve bude u Kristovoj ljubavi, nevezana ni na što, siromašna i osobito ponizna. Ove su dispozicije bitne da bi se osjetilo prisutnog i skrivenog Boga.

Bog nam se otkriva u prirodi.²⁹

Sve religije i sve svete knjige uvijek povezuju Boga i stvaranje. Bog je stvoritelj cijele prirode. Ona od njega ovisi, skriva ga i otkriva. Pa i kad se iz prirode može donekle spoznati da on postoji, ipak je vrlo teško reći što je on u samom sebi. Gotovo se cijela problematika spoznaje Božje centrira oko ove distinkcije: metafizičar će bez poteškoća prihvatiti spoznaju Božje opstojnosti iz prirode, ali ne i što je on, dok će mističar govoriti o ulasku u Božju bitnost. Ipak se s metafizičarom mora zaključiti da Bog svojom postojanošću i svojom biti nadilazi svaki razum.³⁰

Cijela priroda pliva u slavi Stvoriteljevoj i otkriva njegovu ljubav prema stvorenjima. »Da imaš slobodno srce«, čitamo u knjizi *Nasljedovanje Krista*, »sve bi ti stvorenje bilo ogledalo života i otvorena knjiga svetih nauka. Nema stvorenja, ne znam kako bilo maleno, kako beznačajno, da ne bi otkrivalo dobrotu Božju« (Knjiga II, gl. 4).

²⁸ Usp. S. LYONNET, *Un aspect de la »Prière apostolique« d'après saint Paul*, Christus, 19, 1958., str. 222–229.

²⁹ Napomenimo ovdje da je moderna fizika dosta usmjerena mišljenju *imanentizma*; Einsteinov »Vrhunski razum«, pa »Centralni red« Heisenberga, »duh svijeta« Jantscha, »prirodni Bog« Daviesa, i Bog shvaćen kao »kozmički proces« ili kao »princip« auto-organizacije materije kod Capra na ovoj su liniji. Oni Boga vide u imanenciji. Usp. A. GANOCZY, *Dieu, l'Homme et la Nature*, Cerf, Paris 1995., str. 202.

³⁰ Usp. CH. A. BERNARD, *Le Dieu des mystiques*, Cerf, Paris 1994., str. 90–91.

Posebice je simbol sunca tako značajan u govoru o ljubavi Božjoj i izvoru života. Psalmist će više puta Boga nazvati »suncem i štitom« (Ps 84, 12).

Samo sunce po svojem izgledu sugerira životnost i univerzalnost Boga ljubavi: sve što sunce daje naravnom svijetu, to Bog daje nama na jedan drugi i duhovni način. Daje nam svjetlost života, toplinu i radost, čišćenje i liječenje, kao i sazrijevanje. Čak se Mesiju naviješta kao sunce spasenja (Mal 3, 20).

Franjina *Pjesma stvorova* je najpoetičnije otkrivanje prisutnosti skrivenog Boga u prirodi. Cijeli svemir je kao neki sakrament, »ispunjen je Bogom«. Sva događanja su također kozmički znakovi koji upućuju na Stvoritelja. »Sva stvorenja pjevaju pohvale Gospodinu« (H. Bingenska). Nikola Kuzanski, kardinal i mistik iz XV. st., pita se ovako: »Što traži život nego da živi? I onaj kojega se pita, što (Bog) čini ako ne biće? Ti, dakle, koji daješ život i biće, ti si također onaj koji si prisutan u različitim obredima i izrazima, onaj kojega se naziva različitim imenima i koji prebivaš kao nepoznat i neizreciv. [...] Pokaži svoje lice i svi narodi bit će spašeni.«³¹

Bog nam se otkriva u događajima.

Bog je apsolutni upravitelj povijesti. Nema slučajnih događaja, pa i onda kada nam izgledaju paradoksalni i misteriozni ni tada nisu besmisleni. Sva su događanja smišljena i imaju svoj govor i svoju poruku. Događaji otkrivaju skrivenog Boga i objava su onome tko ima otvoren život prema smislu i transcenciji.

Bog se otkriva po događajima, kao što se objavljuje po riječi. Riječ je događaj, događaj je riječ. U hebrejskom jeziku riječ *dābār* istovremeno znači »riječ« i »događaj« i »stvar«. Isto tako susrećemo u grčkom jeziku izjednačavanje značenja riječi *pathēmata* – *mathēmata*, »patnja – pouka«.

Kroz patnju, kao životno događanje, spozna se također ono što je najvažnije i to na neizbrisiv način. Ono što naučimo kroz patnju ostaje utisnuto neizbrisivo u naše biće. Patnja je poseban govor o Bogu i čovjeku.

Veliki je broj ljudi otkrio Boga baš kroz životne događaje. To nam svjedoče mnoga poznata obraćenja, počevši od jednog Augustina pa sve do suvremenih konvertita. Bog čovjeku govori verbis et factis (riječima i događajima).³²

³¹ NICOLA DE KUES, *De pace fidei i. fol. 862ss.* Citirano prema E. Cassirer, *The individual and the Cosmos in Renaissance Philosophy*, Philadelphie, 1979., str. 29.

³² Usp. G. POPP, *Velikani vjere*, KS, Zagreb 1999.

Bog nam se otkriva u dubini nas samih.

Oni koji su naviknuti na tišinu doživjeli su da im Bog progovara u dubini srca. Psalmist pjeva: »Slušať ću ono što mi Gospodin Bog govori u meni« (Ps 85, 9 Vulgata). Nekada izgleda kao da je Bog nijem, a neki će reći čak mrtav, ali da bi se čulo i osjetilo njegov život potrebno je otkloniti svjetsku buku i ljubiti mir.

Bog pita kralja Salomona: »Pitaj ono što ti mogu dati« (1 Kr 3, 5) i Salomon ne moli ni moć ni jačinu, ni bogatstvo niti zdravlje, nego jednostavno »srce koje zna slušati« (Ibid, r. 9). To je ono što je najbitnije i važnije od svake mudrosti i zdravlja: »srce koje sluša«.³³

Isus sintetizira sadržaj parabole o sijaču pa kaže: »Pazite kako slušate!« (Lk 8,18).

Posebno su rajnski mistici osjetljivi na slušanje Boga koji je u dubini ljudskog bića. »Bog počiva skriven u dubini duše«. Ili još: »Bog neprestano tinja i gori pod pepelom sa svim svojim bogatstvom i milinom.«³⁴ Da bi ga čuli potrebno je osloboditi se svijeta. Samo unutarnje slobodan čovjek čuje Božji glas.

Skriveni Bog ipak nas poziva da vjerujemo u njegovu bezgraničnu ljubav. Zar ima išta ugodnije, nego vjerovanje da smo ljubljeni? To uvijek daje radost življenju: biti svjestan da si ljubljen i da si objekt ljubavi i pozornosti. Onaj koji traži samo Njega, Gospodin će mu se otkriti kao najdublja njegova bitnost, kao unutarnja dubinska riječ, što se događa kao »ugodno iskustvo«, *quamdā experientiam dulcedinis*³⁵, što osobi omogućuje spoznaju i moralnu sigurnosti da je u stanju milosti.

a) Doživljaj skrivenog Boga.

Da bi se otkrilo skrivenog Boga potrebno je otkloniti sve zapreke koje smetaju intimnom sjedinjenju s Bogom. »Ako se od svega srca svoga vraćate Jahvi, uklonite iz svoje sredine tuđe bogove« (1 Sam 7, 3). Čovjek se mora osloboditi svakog perverznoeg vezanja uz stvorenja ako želi otkriti skrivenog Boga i doživjeti ga kao ljubav. Poznata je usporedba sv. Ivana od Križa: »Stvar je slična ptici vezanoj tankom ili debelom niti, jednako je, jer dok je drži i tanka nit i dok je ne raskine ostaje privezana i ne može poletjeti. Tako je nešto slično s dušom koja je privezana stvarima, pa taman bile male.«³⁶

³³ Usp. SR. JEANNE D'ARC, o.p., *Un coeur qui écoute*, Cerf, Paris 1966.

³⁴ MAITRE ECKHART, *Sermons I*, Seuil, Paris, str. 56.

³⁵ S. TOMA, *Summa th.*, I-II, q. 112, a. 5.

³⁶ S. JEAN DE LA CROIX, *Oeuvres complètes*, DDB, 1959, maxime n° 123, str. 1315.

M. Eckhart kaže: »Ako duša hoće spoznati Boga, ona mora i sebe zaboraviti i mora izgubiti samu sebe; jer dok ona samu sebe vidi i spoznaje, ne vidi i ne spoznaje Boga. Ako ona izgubi (međutim) samu sebe i sve stvari radi Boga, onda ih ona opet u Bogu nalazi.«³⁷

Cijela mistička teologija i takozvana 'negativna' teologija govore o skrivenom Bogu. Posebno se to može radikalno vidjeti kod M. Eckharta i kod A. Silesiusa. Ovaj posljednji je dosta pod utjecajem rajnske mistike, posebno M. Eckharta. On piše:

Bog je nepoznat.
Ne zna se što je Bog;
On nije ni svjetlost ni duh,
Ni istina, ni jedinstvo, ni ono što se imenuje božanstvo,
Ni mudrost, ni razum, ni ljubav, ni volja, ni dobrota,
Ni stvar, ni ne-stvar, ni biće (Wesen), ni duh (Gemüte),
On je ono što ni ja ni ti, ni ikakvo stvorenje
Nikada ne proba osim ako postane On.³⁸

'Skriveni Bog' nije ni stvar, ni ne-stvar, *kein Ding, kein Unding*: ovo hoće reći da se ne može misliti Nebiće u formi bića, kako je već rekao M. Eckhart. U ovome razlogu skriva se Božja skrivenost. Boga je nemoguće izreći ili izjednačiti s bilo čime nama spoznatljivim i opipljivim. Bog je u svemu što postoji, a različit je od svega, što izriču riječi *transcendens* i *imanens*. A Božja transcendenција je uvjet da bude imanentan. To je osobiti stav i vjerovanje hinduizma.³⁹

M. Eckhart kad god govori o Bogu govori paradoksom radi neizrecivosti: »Pavao ustade sa zemlje i otvorenih očiju vidje Ništa.« Ja ne mogu vidjeti ono što jest Jedno. On vidje Ništa: to bijaše Bog. Bog jest jedno Ništa i Bog je jedno Nešto. Što jest nešto, jest i ništa. Što Bog jest, on to sasvim jest. Radi toga kaže prosvijetljeni Dionizije, gdje god on piše o Bogu: On je (jedan) nad-bitak. On je (jedan) nad-život, on je (jedno) nad-svjetlo.«⁴⁰ Istinske spoznaje Boga nema. On se sam objavljuje i otkriva. U duhu M. Eckharta moglo bi se reći da je to »spoznaja bez spoznaje«. »Ako hoćemo spoznati Boga, mora se to zbiti neposredno, pri tome u nju ne smije upasti ništa stvarno... Tako mi vječni život spoznajemo posve neposredno.«⁴¹ I dalje: »Šuti i ne otvaraj usta o Bogu, jer time što o njemu zineš, lažeš, činiš grijeh. Ako, međutim, hoćeš biti bez grijeha i savršen, ne otva-

³⁷ M. ECKHART, Op. cit. str. 227.

³⁸ SILESIUS, Op. cit. str. IV, 21.

³⁹ Usp. A. M. ESNOUL, *L'hindouisme*, Paris, Fayard-Denoël, 1972.

⁴⁰ M. ECKHART, Op. cit. str. 231.

⁴¹ *Ibid.*, str. 232.

raj usta o Bogu! O Bogu nemoj ništa ni (htjeti) spoznati, jer Bog je iznad svake spoznaje.«⁴²

Naša spoznaja skrivenog Boga vrlo je siromašna, iako je Bog nama naklonjen da ga spoznamo. Evo što o tome misli isti Učitelj Eckhart: »Bog se veoma trudi da uvijek bude uz čovjeka i poučava ga, da bi ga doveo sebi, ako on hoće na drugu stranu. Nijedan čovjek nije nikada tako jako nešto želio kao što Bog želi dovesti čovjeka do toga da ga on spozna. Bog je uvijek spreman, ali mi smo veoma nespremni; Bog je nama 'blizu', ali smo mi od njega daleko; Bog je unutra, ali mi smo vani; Bog je (u nama) doma, ali smo mi u tuđini.«⁴³ Skriveni Bog izlazi iz nepoznatosti i otkriva se i objavljuje kao Ljubav. U ljubavi nam se očituje kao blizi Bog.

b) »Bog se rodio u Betlehemu da bi se rodio u tvom srcu« (Tauler).

Ova tvrdnja je srž Evanđelja i srce kršćanske vjere, dubinski misterij kojeg smo pozvani živjeti. Onaj kojega mi nazivamo Bog, Stvoritelj svih stvari, naš Stvoritelj, onaj koji je iznad svih stvari i kojega mi ne možemo imenovati, hoće uspostaviti savez s čovjekom. To je svjedočanstvo Biblije. On hoće još više biti s čovjekom, hoće se »roditi u nama« da bi nas učinio što sličnijim samom sebi. Poziva nas da budemo što sličniji njemu i tada ćemo ga sve više upoznavati.

Misterij nas samih je i misterij Boga. Jedan misterij povezuje se s drugim. Pa i bitnost života skriva se na drugom planu negoli što je svakodnevna očitost. Jedan »drugdje« je bliži i prisutniji negoli sve prisutnosti i sve svjetske blizine, jer on koincidira s našom nutrinom. Nutrina nije jedan mali svijet zatvoren u sebe. Nutrina je neizmjerljiva, ona je bezgranični svemir.

»Nutrina je sto tisuća puta prostranija, šira, dublja i dulja od vanjštine«⁴⁴, kaže I. Tauler. A Pascal reče: »čovjek bezgranično nadmašuje čovjeka«. Preko tog bezgraničnog bića, Božje slike, skriveni se Bog najočitiije objavljuje. Po čovjeku Bog absconditus postaje Bog revelans.

Bog nam se otkriva preko znakova.

Bog se također otkriva i preko znakova, govori nam kroz znakove u tišini našeg srca. Svi mi imamo iskustvo snažnog doživljaja u međuljudskim odnosima kad su nam svi oblici govora nedovoljni radije zašutimo negoli da nepotpuno izrečeno nešto što je gotovo neizrecivo. Lijepo to izriče njemački pjesnik F. Hölderlin:

⁴² *Ibid.*, str. 251.

⁴³ *Ibid.*, str. 228.

⁴⁴ JEAN TAULER, *Sermons*, Cerf, Paris 1991., str. 518.

*»Često treba zašutjeti:
manjkave su nam svete riječi;
srca kucaju, a ipak
jezik ostaje nemoćan«.*

Mnogi sakralni znakovi vrlo često više nam objavljuju Boga negoli njihova nauka. Nekada kroz njih misterij snažno progovara, vapije. Sjetimo se samo Krvi Isusove. Ovaj znak više otkriva Božju ljubav od svih propovijedi. Snažni znakovi nas svojim sadržajem impresioniraju i prožimaju. Koliko križ snažno progovara?! Sveti Arški župnik reče: »Križ je najbudrija knjiga koju se može čitati. Oni koji ne znaju ovu knjigu neznalice su, pa makar znali sve druge knjige. Nema istinskog znalca ako ne ljubi, ako ne suosjeća.«⁴⁵

Cijela Isusova muka je jedno veliko otkrivanje ljubavi i Boga.

Bog koji je u našem srcu stabilnost je naša. To dobro objavljuje knjiga *Tužaljki*:

*To nosim u srcu
i gajim nadu u sebi.
Dobrota Jahvina nije nestala,
milosrđe njegovo nije presušilo.
Oni se obnavljaju svako jutro:
tvoja je vjernost velika!
Jahve je dio moj, veli mi duša,
i zato se u nj pouzdajem (3, 21-26).*

Vjervanje u Božju ljubav je odgovor Bogu na njegovu bezuvjetnu i nezaluzenu naklonost prema ljudima. Preko proročkih usta Bog se objavljuje, objavljuje nam tajnu našeg srca i svoju prisutnost u njemu.

»Oni me pitaju: gdje je tvoj Bog?«

*»Žedna mi je duša Boga, Boga živoga:
o kada ću doći i lice Božje gledati?
Suze su kruh moj danju i noću,
dok me svakodnevice pitaju: »Gdje ti je Bog tvoj?« (Ps 42, 2-4).*

Ne pitaju nas više pogani gdje je naš Bog, nego mi sami sebe pitamo gdje je moj Bog? To je nešto što je bitno za moj odnos s mojim Bogom. Ako Bog ne

⁴⁵ B. NOPDET, *Jean-Marie Vianney, Curé d'Ars*, 3e éd. Le Puy, 1958., str. 179.

pokaže svoje lice, nitko ne može odgovoriti na pitanje: gdje je tvoj Bog? Nešto iz naše nutrine pita nas i tjera na odgovor. Kao što umjetnik stvara svoju umjetninu iz nutrine, tako iz nas izvire i pitanje o Bogu. To je ta unutarnja vrijednost odnosa između mene i mog Boga.

Vrlo često doživljavam da je govor o Bogu prilično šupalj i neadekvatan onome što mi slutimo o Bogu. Bog je širi i dublji i viši od našeg govora o njemu. On je neizreciv, zato nam se čini da je skriven.

Izaija govori 22 puta – Bog je skriven u Izraelu i Bog je onaj koji ga spašava. On izbavlja svijet od početnog kaosa (Iz 42, 5; 44, 24; 45, 7, 12, 18); On je onaj koji je izbavio Izrael od egipatskog pokolja (Iz 51, 9-10); On ga je doveo iz babilonskog ropstva (Iz 51, 11.145; 41, 17-20).

Isus iz Nazareta umro je radi svojih 'ideja' o Bogu. Ili drukčije rečeno, Isus je umro za Boga koji bijaše s njim radi ljudi koje je htio osloboditi od krive ideje Boga, umro je za ljude koji traže skrivenog Boga koji bijaše u njemu. Isus je umro da objavi Boga u sebi. Umro je da objavi Boga i čovjeka koji su bili istinski nepoznati.

Pa i Božje lice može se najviše spoznati preko ljudskog lica. Isus kaže Filipu: »Filipe, tko vidi mene, vidi Oca« (Iv 6, 5). Lice mu spoznaju oni koji u njega vjeruju; Sin koji vjeruje u Oca. Otac je ono nevidljivo u Sinu, reći će sv. Irenej, i Sin je ono što je vidljivo od Oca. A cijela Biblija trajno pokazuje prisutnog i skrivenog Boga. To je povijest Abrahamova, povijest Mojsija i Davida. On je s njima, a uvijek je neki veo između njih. Boga se ne može vidjeti i ostati živ. Mojsiju je najveća muka kako prisutnog i skrivenog Boga pokazati. Nije mu upitna postojanost i prisutnost nego očitost. Bog je s njime i s njegovim narodom. On je onaj koji jest, koji je živ i koji je u životu. Život je mjesto njegove prisutnosti i skrivenosti.

Kako o Bogu uopće možemo govoriti, vječno je pitanje. Da li se još i danas ostaje na tradicijsko-katoličkom stavu da se pozitivno o Bogu ne može govoriti? Samo se na negativni način može govoriti o Bogu, tj može se govoriti što On nije. Ako čovjek ne može reći što Bog jest, može li reći što nije? Bog je vječan, ali radi manjka shvaćanja bića to znači da Bog postoji izvan vremena i da mu nije podložan. Bog je savršen, ali nedostatkom shvaćanja da se ovoj riječi dade pozitivni sadržaj, kaže se Bog nije podložan nesavršenosti... itd. Da li radi ovoga treba uvijek govoriti o transcendentnom Bogu, o Bogu koji je skriven? Da li ga mi »poznamo onako kako poznajemo sami sebe«?

Teolozi srednjeg vijeka pitali su se često o mogućnosti ljudske inteligencije da spozna Boga kao vječno blaženstvo. Dok tradicija grčkih otaca koju je zapad počeo bolje upoznavati i vrjednovati, insistira na nespoznatljivosti Boga samom ljudskom inteligencijom. Zapadna tradicija, poslije sv. Augustina, naprotiv, insistira na realizmu vizije licem u lice bez da se dovodi u pitanje transcendentnost

Božja. Za Augustina je dovoljno da se spoznaja oslobodi »osjetilnosti« i bude čista i slobodna da bi dotakla Božju transcendentnost.⁴⁶ Ovakva diskusija nije skolaistička spekulacija. Ona je dovela do toga da se bolje upoznao mogućnost ljudske spoznaje i čovjekov odnos prema Bogu i Boga prema čovjeku.

Sveti Toma s nevjerojatnom smionošću pokušava pomiriti Božju transcendentnost i realizam blaženog gledanja govoreći o našoj inteligenciji uzdignutoj po *lumen gloriae* i prožetoj samom božanskom biti bez ikakve slike i posredništva.⁴⁷ Ipak je za ovaj oblik spoznaje Boga teško reći da se radi o naravnoj spoznaji. Naravnoj spoznaji, bez *lumen gloriae*, Bog ostaje skriven. Samo božansko biće nadilazi svaku ljudsku spoznaju,⁴⁸ dok spoznaja po analogiji ne daje pojmove, nego sudove na dijalektički način.

Gdje je tvoj Bog? Biblijsko je i vječno pitanje ne za provokaciju i polemiku nego kao egzistencijalno pitanje. Radi se o Božjoj prisutnosti i zamjećivanju te prisutnosti u svijetu koji danas više izgleda kao ljudsko djelo negoli Božje.⁴⁹

Skriveni Bog ipak nije nepoznati Bog. Njegova prisutnost prožima svu postojanost. Njegova prisutnost u nama nije plod psihologije niti naše svjesnosti. Ona nam dolazi svojom osobnošću i svojom ljubavlju, jer Bogu nitko nije nevažan (T. J. Šagi Bunić).

»Zašto ne nađoh nikoga kad sam došao?
Zašto se ne odazva nitko kad sam zazvao« (Iz 50, 2)?

Zazvao sam vas, a vi se niste odazvali,
govorio sam, a vi niste slušali« (Iz 65, 12).

Zvao sam, ali nitko se ne odazva,
govorio sam, a nitko ne posluša« (Iz 66, 4; Cf. Jr 7, 13).

Otkloniti smetnje i otkriti Ljubav.

Potrebno je očito otkloniti smetnje koje priječe da prepoznamo skrivenog Boga i skrivenu Ljubav. »Ako se od svega srca svoga vraćate Jahvi, uklonite iz svoje sredine tuđe bogove« (1 Sam 7, 3). Kad se čovjek odrekne lažnih bogova, prepoznat će prisustvo živoga Boga.

⁴⁶ Usp. F. J. POHIER, *Quand je dis Dieu*, Seuil, Paris 1977., str. 216.

⁴⁷ Usp. S. TOMA, *Quaest. disp. De Potentia*, q. 7, a.3; I^a, q. 3, a. 5; q. 6, a. 2. ad ; C.G., I, 25 i 32).

⁴⁸ S. TOMA, *Quaest. disp. De Veritate*, q. 2. a 1, ad 9; *De Potentia*, q. 7, a. 5, ad 14.

⁴⁹ Usp. E. JÜNGEL, *Dieu, Mystère du monde* (prijevod s njemačkoga), Ed. Cerf, Paris 1983., t. I. str. 74–84.

M. Eckhart govori o čovjekovoj plemenitosti i Božjoj skrivenosti u njoj: »O plemenitosti nutarnjeg čovjeka, duha, o nevrijednosti izvanjskog čovjeka, tijela, govore i poganski učitelji Ciceron (Tusculanes, III, 1,2) i Seneka (Ep. 73, 16): Nijedna umom obdarena duša nije bez Boga; sjeme Božje jest u nama. Kad bi ono imalo dobrog, mudrog i marljivog ratara, ono bi tim više uspijevalo i raslo k Bogu, od kojega jest sjeme, i rod bi bio sličan Božjoj naravi. Sjeme kruške izrasta u kruškino stablo, sjeme oraha u orahovo stablo, sjeme Božje u Boga (usp. 1 Iv 3, 9).«⁵⁰

Svoju metaforu M. Eckhart razvija pomoću citata iz Origena: »Budući da je sam Bog zasijao i utisnuo i u-rodio ovo sjeme, to ono, doduše, može biti prekriveno i skriveno, pa ipak nikad uništeno niti u sebi ugašeno; ono blista i sjaji, svijetli i gori i priklanja se bez prestanka Bogu.«⁵¹ Isti duhovni učitelj još jasnije jednom drugom usporedbom oslikava moguću smetnju neprepoznavanja Boga u sebi: »Sunce sja bez prestanka; ali ako je između nas i sunca neki oblak ili magla, onda mi taj sjaj ne opažamo.«⁵²

Da bismo odgovorili na Božji zov ili Božje znakove ljubavi, potrebno je odgovoriti istim jezikom. Ako ne govorimo istim jezikom, nećemo se moći razumjeti. Bog skriveni čovjeku govori jezikom srca, jezikom ljubavi. Mnogi ljudi Bogu odgovaraju sasvim nekim drugim jezikom, zato njihovi odnosi ostaju službeni i bez intimnosti. Bog je za njih postojeći i daleki, ali ne i bliska Ljubav.

Dok je ljudsko srce daleko od Boga može se teško reći da ga se poznaje, s druge strane, Bog poznaje čovjeka jer je njegova ljubav u čovjeku. Tiha ljubav najviše sluti Božje mjesto i prisustvo. Sv. Ivan od Križa kaže: »Najžurnija potreba koju imamo sastoji se u tišini od jezika i želja, jer tišina ljubavi je jedini angažman kojega veliki Bog razumije.«⁵³

Tek kroz ljubav otkriva se prisustvo skrivenog Boga i istinska duhovnost. Bez nje cijela religioznost ostaje izvanjska i ceremonijalna, čak i formalistička. Godinama je Terezija Avilska nastojala doći do intimnog kontakta s Bogom. Ona je doživljavala skrivenog Boga na živ način u samoj sebi.⁵⁴ Tek je tada osjetila duševno smirenje. Mistici su shvaćali Božje odsustvo na način prezentnosti njegove ljubavi.

⁵⁰ M. ECKHART, Op. cit. str. 82.

⁵¹ ORIGEN, *In Genesim, Hom. XIII*, no 4 (PL 12, col. 234), M. ECKHART, Op. cit. str. 82.

⁵² Op. cit. str. 83.

⁵³ S. JEAN DE LA CROIX, *Oevres complètes*, DdB, Paris 1959., str. 1129.

⁵⁴ Usp. ODA SCHNEIDER, *Er ordnete in mir die Liebe*, Ed. Herold, Wien, 1954., str. 39.

Sveti Ivan evanđelist kaže: »Onaj koji vjeruje u Ljubav« voli »ostati u Ljubavi« (Iv 15, 9), što hoće reći u atmosferi dobročinstva ljubavi koju Krist donosi i objavljuje. S obzirom na nas, kad ljubimo potrebno je da nalazimo dobrotu u objektu kojeg ljubimo: potrebno je da taj bude već dobar ili dobro koje nam se takvo pokazuje; »naprotiv, Božja je ljubav uzrok koji ulijeva i stvara dobrotu u bićima.«⁵⁵ »Vjerovati u Ljubav« znači predanje toj stvoriteljskoj Ljubavi, imati čvrsto uvjerenje da je ona stalno na djelu, pa i kad mi ništa ne osjećamo. To se osobito događa u kontemplaciji i oraciji. Po kontemplaciji i molitvi »vjera u ljubav« postaje prihvatljiva. »Zato ćete klicati od radosti, iako se jedan čas – ako to mora biti – budete ožalostili raznim kušnjama, da se vrijednost vaše vjere, dragocjenija od propadljivog zlata koje se kuša u vatri, pokaže na hvalu, slavu i čast u času kad se objavi Isus Krist, koga ljubite iako ga niste vidjeli; u koga vjerujete iako ga još ne gledate; klicat ćete od veselja neizrecivom i proslavljenom radosti, jer ćete postići cilj svoje vjere« (1 Pt 1, 6-9).

Kada Bog postaje spoznatljiv čovjeku, ne spoznaje ga čovjek kao stvar, nego kao blizinu i ljubav. Ako je Bog, Bog i čovjek, onda Bog ne pripada čovjekovom svijetu kao druge stvari ovoga svijeta, pa je i spoznaja njega druge vrste od unutarsvjetske spoznaje. Bog je više od svake stvari, On je Ne-stvar, Ne-biće (Eckhart). Bog je sama egzistencija koja je i spoznatljiva i koja nadilazi spoznaju. Boga znamo i ne znamo, iako je s nama i u nama.

Čovjekov susret s Bogom »licem u lice« ostavljen je budućnosti, jer nadilazi sva bogatstva koja može poželjeti ljudsko srce (1 Kor 2, 9). A u očekivanju tog završnog ostvarenja neposrednog spoznavanja Boga, izlaska Boga iz skrivenosti, sada živimo »srcem uz srce« s Kristom, licem Božjim, pod velom vjere. Pod nadahnućem knjige Tuzaljka (4, 20), sv. Bernard dvaput ponavlja ovu misao: »Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus: in umbra ejus vivemus inter gentes« – »Krist, Gospodin je životni Duh pred našim licem: u njegovoj sjeni mi živimo među poganima.«⁵⁶

Jedno od više imena za Boga je Emanuel koje znači, Bog s nama, a isto je što i Bog sa mnom. Ako nam se Bog objavljuje kao *Bog s nama* to bi značilo da je on u nama kao u svojem prebivalištu. A da bi on bio s nama potrebno je promijeniti svoje stanje, svoje mjesto, pa i svoje ime, kao što je to učinio Abraham i Mojsije. Na izvjestan način mi ustupamo mjesto Bogu koji nas preporuča iz nenužnog bića u vječno. Moglo bi se reći da je Bog tamo gdje on dolazi, a to je prvenstveno čovjek otvoren prema ljubavi i istini.

⁵⁵ S. TOMA, S. Th. I, q. 20, a. 2: »Amor Dei infundens et creans bonitatem in rebus«.

⁵⁶ *In Nativitate B.M.V. Sermo de aquaeductu*, no 1; PL 183, 439 A- In Cantica Sermo 31, n° 8; PL 183, 944 C.

Poteškoća je što s jedne strane Boga doživljavamo kao ljubav koja je u našem životu, a s druge strane ne možemo ga spoznati. Ne možemo ga spoznati zato što je on misterij koji nadilazi naše shvaćanje. Misterij je stvarnost koje imamo iskustvo a njegov sadržaj nadilazi naše shvaćanje. Kao sličnost može nam poslužiti primjer našeg prijateljstva. Prijatelje poznamo dugo vremena i imamo iskustvo njihovog prijateljstva, ali i dalje oni nam ostaju dubinski nepoznatljivi. Bog nas uvodi u svoj misterij, ne preko kurioznosti našeg intelekta, ne na način filozofskog odgovora, nego preko egzistencijalne osmišljenosti. Tako čovjek skrivenog Boga doživljava prisutnim.

Bog s nama.

Bog je uvijek tu s nama i u nama: »Ti bijaše sa mnom, a ja nisam bio s Tobom« (Augustin). On je uvijek tu, ali ako mi nismo tu, to je kao da ne postoji. Najveća ljubav ne može djelovati na onoga koji je ne prihvaća. Najveći genij ne može ništa utjecati na onoga čiji je duh zatvoren i koji odbija njegovu ponudu. Najveća ljepota, najbolja glazba, ne mogu utjecati na onoga čije su uši začepjene.⁵⁷ Božja skrivenost i prisutnost očituju se na način Ljubavi u onome koji je prihvaća. Samo kada se čovjek postavi prema skrivenom Bogu, osobno doživljava njegovu prisutnost. Međusobnost otvara mogućnost susreta sa skrivenim Bogom. I ta mogućnost je samo u čovjeku. Ona je ispod i iznad njegove racionalnosti.

Augustin je Boga susreo u svojoj intimi, susreo je Drugoga koji ga je čekao, Drugoga koji je bio strpljiv, Drugoga koji ga nije prisiljavao na vjerovanje u njegovu prisutnost, Drugoga kojega je on otkrio u isto vrijeme kada je otkrio samoga sebe: kao živi odnos s Drugim, kao prinos Ljubavi u kojoj se njegov život osmislio i ispunio. Doživio je toliku radost i sreću kao neizrecivost: Bog je Život njegova života, Bog je intimniji njemu samome od samog sebe, toliko prisutan da je uskliknuo: »Od sad će moj život biti pun Tebe!«

U ovom međusobnom iskustvu Drugoga, Jedinoga, skriveni Bog postaje prisutni i bliski svakom ljudskom biću. A M. Eckhart kaže: »Dragi čovječe, što tebi škodi ako Bogu dopustiš da Bog bude Bogom u tebi? Iziđi radi Boga potpuno iz sebe sama, pa će Bog izići iz sebe da ispuni tebe.«⁵⁸ Tako se Božja skrivenost pokazuje kao različit način postojanja, a ne odsutnosti. To posebno tvrde veliki mistici. Napose kršćanski i islamski mistici naglašavaju neposrednu vezu sa skrivenim Bogom. Ta veza prožeta je najjačim osjećajem ljubavi i snažnom željom za potpunim jedinstvom s Njim, da se čovjek utopi u bezgranični ocean

⁵⁷ Usp. M. ZUNDEL, *Ton visage ma lumière*, Desclée, Paris 1997., str. 112.

⁵⁸ Op. cit. str. 113.

Boga. »Duša vidi, kuša i doživljava da joj je Bog bliži od nje same, da je više Bog nego ona sama i da Ga posjeduje, ali ne kao stvar i ne kao što posjeduje samu sebe, nego više od ičega i više nego sebe. I ona sebe suobličuje ovoj svjetlosti, tako da su njezina radost, život, volja, ljubav i viđenje više u Njemu nego u njoj samoj« (B. de Canfel). Ovo mističko iskustvo je nemoguće drugima priopćiti u njegovoj izvornoj vrijednosti iako je ono u srži istinske religioznosti. Zato nijedan mistik nije pokušao »dokazati« Božje postojanje. Za njega bi to bilo kao dokazivanje da je med sladak ili da je voda mokra.

Bog izgleda skriven samo zato što nadilazi sve postojeće. Stoga da bi se došlo do svijesti Božje prisutnosti, potrebno je odricanje od svega. A s druge strane mistik vidi i doživljava Boga u svakom kamenu ili kapi vode. On se od svijeta odvraća da bi bio slobodan za Boga, pa se iza toga vraća svijetu. Nema većih divitelja svijetu od mistika. »Bog, koji je punina svega, mora bezuvjetno uključiti sve stvari u svoje beskonačno biće, dok njega samog ne može uključiti nijedna druga stvar. Ako bi izvan njega bilo ičega, onda on ne bi bio punina svih stvari, niti bi ih sve sadržavao« (Sv. Irenej).

Za mistike izrazi »Bog je u mojem srcu« i »Bog je u mojem životu« su korelativi. Govor o Bogu skrivenom i prisutnom govori nam da je Bog stvarnost koja nadilazi spoznajnost, ali isto tako on je iskustvena istina ljudskog bića. Rečeno paradoksom moglo bi se reći: Bog je istovremeno odsutan i prisutan. Odsutan je neposrednoj spoznaji, a prisutan je iskustvu ili posrednoj spoznaji.

Govor o Bogu je uvijek simbolički govor, govor o Neizrecivom i Prisutnom. Rajnski mistici su osobito naglašavali da se radi o »nadbicću«, »nadbicnosti«, itd. »Ako kažem: Bog je biće, to nije istina; on je iznadbiće i negacija nadbića«, kaže M. Eckhart.⁵⁹ Istina Boga oscilira između izrecivosti i neizrecivosti, spoznatljivosti i nespoznatljivosti. Prisutnost se Božja očituje na način apsolutne Ljubavi koja ispunjava cijelo ljudsko biće i kroz to se iskustvo dolazi do spoznaje skrivenog i prisutnog Boga. Način te spoznaje nije nam priopćen. Sv. Ivan od Križa kaže: »Ja ne znam kako dolazi do tvojeg otkrivenja.«⁶⁰

Osnovni čovjekov stav za doživljaj prisutnog i skrivenog Boga jest povjerenje. »Čekat ću Jahvu koji je lice svoje sakrio... u njega ja se uzdam« (Iz 8, 17). Ipak onaj koji je skriven, jest Emanuel – Bog s nama. On je bliz i dalek. On je »glazba tišine«, kako reče Ivan od Križa.

Tražitelj Boga kao da se nalazi u nekoj proturječnoj situaciji. Doživljava se u prisutnosti Apsolutnoga i izmiče mu kognitivna spoznaja. Mistiku je to stanje napeto: »Otkrij mi svoju prisutnost, neka me ubije pogled tvoje ljepote... O kri-

⁵⁹ Op. cit. str. 126.

⁶⁰ Op. cit. str. 1244.

stalni izvore, dopusti mojim očima koje te beskrajno traže, da te prepoznaju u mojem srcu...«⁶¹ Odlučni događaj se zbiva: Prisutni se daruje, lice mu se pokazuje. Ali ništa nam ne govori o naravi i načinu ovog očitovanja, kao da je lice Skrivenoga neizdrživo ovakvom prirodnom čovjeku. (usp. Izl 33, 20). Samo preobražen čovjek može osjetiti Skrivenog i Prisutnog.

Mjesto zaključka.

Zaključimo riječima G. Morela: »Bog nam je pristupačan u svemiru. On je u svemiru, i on je ne samo kao skriveni Bog, nego kao Bog koji se daruje i objavljuje. Prisutni nije samo pitanje, nego odgovor, prisutnost, prisutni... Mistiku svemir ne otkriva žubor ili buku bića, nego glas Apsolutnog. U životu se svane kad se ovaj misteriozni i istinski glas čuje. Apsolutni govori u vremenu. Čovjek izgara od želje da bude uzdignut gore kao ptica iznad prostora, ali se Ljubljeni nanovo objavljuje u dubini: ovdje i sada.«⁶²

Govor o skrivenom Bogu oslanja se na Izaiju (Iz 54, 15). Vere tu es Deus absconditus (Pascal). Također je Deus absconditus, Deus revelans. A Luther kaže da je Raspeti Bog revelans. On je istovremeno transcendentan i imanentan. Različit je od svijeta, ali je prisutan u svijetu. Iz toga i proizlazi njegova skrivenost.

Skriveni i prisutni Bog prepoznaje se u čovjeku, prirodi, Svetom pismu, sakramentima i najočitije kroz Isusovu ljudskost.

Ipak se skriveni Bog doživljava i objavljuje kao prisutni Bog. Osobito se njegova prisutnost osjeća kroz molitvu i u dubini nas samih. Tu u nama je njegovo najsvetije prebivalište (M. Eckhart).

Ako doživljavamo skrivenost i odsutnost Boga, tada je potrebno otkloniti smetnje u nama. Potrebno je probuditi ljubav koja je najbolja dispozicija prepoznavanja skrivenog i prisutnog Boga. Bog skriveni i transcendentni dao nam se spoznati, iako je iznad spoznaje, preko Isusa Krista koji je objavio: »Bog je Ljubav«.

⁶¹ Isti.

⁶² G. MOREL, *Le sens de l'existence selon S. Jean de la Croix*, t. 3, Paris, 1961., str. 120.

Summary

THE HIDDEN GOD – DEUS ABSCONDITUS

The Bible is telling us about the hidden God (Iz 45, 15), and the experience confirms it. It is confirmed also by prophets st. John, st. Augustin, st. Thomas, Pascal, Luther and all the mystics. The idea of God being hidden is not plain at all. Being hidden does 'nt mean being unknown, but being present in the world and in all poeple. The hidden God is not an unknown God. He reveals his hiddenness in different ways.

Jesus is God's touchable face on the earth. In him the God is »hidden« but nevertheless present. In Jesus transcendention and imanention are equaled, and the Bible is His spoken word.

God's »being« is transcendent and therefore it remains hidden, but in the same time is also imanent, so that we experience His presence. God's imanence, that shows the way toward His transcendence, is revealed through the nature and ourselves. This is the way how we recognise the place of our God: Hi is in us and with us. In a special way the mystics testify it, especially M. Eckhart.

Key-words: *God, transcedence, revelation, negative theology*